

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної та регіональної географії

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Екскурсознавство з основами музеєзнавства

галузь знань 01 Освіта

спеціальність 014 Середня освіта (Географія)

освітньо-професійна програма Середня освіта (Географія. Біологія та здоров'я людини)

Мова навчання українська

УХВАЛЕНО

Рішенням кафедри загальної та
регіональної географії

Протокол №1 від 29 серпня 2024 року

Загальна інформація про дисципліну

Назва дисципліни	Екскурсознавство з основами музеєзнавства
Викладач	Корнус Олеся Григорівна
Профайл викладача	https://pgf.sspu.edu.ua/kolektyv-kafedry-geografia
E-mail:	zavgeogr@sspu.edu.ua
Сторінка курсу в Moodle	https://dl.sspu.edu.ua/course/view.php?id=9427#section-0
Консультації	Консультації проводяться у вівторок о 14:30 год.; групові або одноосібні. Також можливі онлайн консультації через інтернет ресурси. Для погодження часу онлайн консультацій слід писати на електронну пошту викладача.

Анотація до дисципліни

Дисципліна «Екскурсознавство з основами музеєзнавства» є важливим курсом у циклі дисциплін професійної підготовки студентів-географів, що спрямований на надання їм знань про екскурсійну теорію, основи музеєзнавства, методичні прийоми підготовки і проведення екскурсій, напрями роботи музеїв, принципи створення музейної експозиції, методики підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення музейних експозицій.

Мета і завдання дисципліни

Мета – ознайомити студентів з основами екскурсійної теорії, яка визначає сутність екскурсій, формулює закономірності і особливості екскурсій, а також ознайомлює з екскурсійною методикою, яка є сукупністю чітких правил і вимог, що висуваються до екскурсій як сума методичних прийомів підготовки та проведення екскурсій. **Завдання:**

- оволодіння знаннями з організації екскурсійного обслуговування в галузі туризму;
- формування понятійного апарата екскурсійної справи;
- розвиток уміння застосовувати різноманітні прийоми проведення екскурсій;
- вивчення основних етапів підготовки екскурсії та формування уміння застосувати їх на практиці;
- визначення місця екскурсовода при проведенні екскурсії;
- формування екскурсійної майстерності;
- виявлення основних напрямів і тенденцій розвитку екскурсійного обслуговування в сучасних умовах;

- набуття студентами навичок роботи з нормативними матеріалами щодо організації екскурсійної діяльності в туристичній індустрії;
- уміння застосовувати теоретичні знання у вирішенні практичних завдань.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- історію екскурсійної справи;
- основні поняття та терміни екскурсійної теорії;
- методику підготовки екскурсій та її методичне забезпечення;
- техніку проведення екскурсій;
- особливості проведення різних видів екскурсій та проведення екскурсій в музеях.
- організацію екскурсійної роботи в туристсько-екскурсійних організаціях;
- професійну майстерність екскурсовода.

вміти:

- проектувати процес обслуговування туристів за окремими етапами надання послуги, використовуючи існуючі технології;
- працювати в складі творчої групи над створенням нової екскурсії;
- розробляти різні види екскурсій з урахуванням пізнавальних потреб індивіда на підставі знань екскурсійних ресурсів рекреаційного комплексу, культури, релігії рекреанта, існуючих технологій розробки екскурсійної програми, методик проведення екскурсій;
- контролювати дотримання програм перебування, протокольних заходів, правильність оформлення турдокументації, правильність бронювання й оформлення послуг.

Формат дисципліни

Ознаки дисципліни	
Рік вступу	2022
Освітній ступінь	бакалавр
Курс навчання	3
Семестр	6
Формат курсу	очний
Обов'язкова /вибіркова	вибіркова
Кількість кредитів/годин	4/120

Кількість розділів	2
Форма контролю	залік
Лекції	24
Практичні заняття	24
Консультації	-
Самостійна робота	72

Тематичний план вивчення дисципліни.

РОЗДІЛ І. ОСНОВИ ЕКСКУРСОЗНАВСТВА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Екскурсія, її сутність. Поняття “екскурсія”, її ознаки. Функції екскурсії. Структура екскурсії: вступ, основна частина, висновки. Тривалість екскурсії. Ознаки екскурсії. Показ і розповідь, їх особливості під час екскурсій. Екскурсія як процес пізнання. Екскурсія – педагогічний процес. Класифікація і тематика екскурсій. Оглядові (багатопланові) екскурсії. Тематичні екскурсії: історичні, військово-історичні, архітектурні, літературні, природничі, мистецтвознавчі, виробничі, спортивні тощо. Варіантність оглядових і тематичних екскурсій для різного контингенту екскурсій. Цикли тематичних екскурсій.

Тема 2. Основні етапи підготовки екскурсії, їх послідовність. Вибір теми, відбір літературних, архівних, статистичних, картографічних джерел. Відбір і вивчення екскурсійних об’єктів. Складання карток опису екскурсійних об’єктів. Визначення маршруту екскурсії, уточнення екскурсійних об’єктів і зупинок. Вибір місця екскурсійного показу. Підготовка тексту екскурсії та допоміжного ілюстративного матеріалу до теми екскурсії. Формування “портфеля екскурсовода”, його зміст. Складання методичної розробки екскурсії, вимоги до неї. Структура та оформлення методичної розробки, її затвердження

Тема 3. Методичні прийоми проведення екскурсії. Огляд екскурсійних об’єктів і розповідь про них. Екскурсійний показ об’єкту. Методичні прийоми показу екскурсійних об’єктів: попередній огляд, екскурсійний аналіз, детальний показ, зорова реконструкція, порівняння. Екскурсійна розповідь, вимоги до розповіді: тематична спрямованість, вірогідність, конкретність, лаконічність,

доступність викладу матеріалу. Методичні прийоми екскурсійної розповіді: пояснення, опис (характеристика) об'єкту, коментування, екскурсійна довідка, відтворення історичних подій, цитування тощо. Вступ і висновки під час екскурсії. Узагальнення та підсумки. **Тема 4.** Техніка ведення екскурсії. Мова екскурсовода, її темп. Методичні прийоми, які активізують пізнавальну діяльність екскурсантів: бесіда, завдання, елементи дослідження, спостереження. Підведення екскурсантів до самостійних висновків та узагальнення. Використання “портфеля екскурсовода”, його ефективність у відтворенні та доповненні екскурсійних об'єктів. Рух під час екскурсії як методичний прийом. Контакт екскурсовода з групою.

Тема 5. Інструктивно-методичні документи Міністерства освіти і науки України щодо організації туристсько-краєзнавчої та екскурсійної роботи з учнівською молоддю. Виховне, освітнє значення екскурсій. Розробка екскурсій для школярів, їх особливості. Дидактичні принципи екскурсій зі школярами: науковість, зв'язок з практикою, життям, послідовність, системність, логічність, наочність, вірогідність, доступність, емоційність у розкритті теми. Проведення екскурсій з урахуванням вікових особливостей дітей. Специфіка проведення виробничих екскурсій.

РОЗДІЛ II. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

Тема 6 Музеєзнавство як наукова дисципліна. Структура, предмет і об'єкт музеєзнавства. Історія формування музею. Музеєзнавство в системі наук. Ключові поняття в музеєзнавстві.

Тема 7. Класифікація музеїв. Класифікаційні ознаки музеїв. Класифікація музеїв за адміністративно-територіальною ознакою та джерелами фінансування. Музеї загальнодержавного та республіканського підпорядкування. Обласні музеї. Районні музеї. Музеї місцевих територіальних громад (міських, селищних). Класифікація музеїв за формою власності. Державні музеї. Громадські музеї. Приватні колекції, що мають музейне значення. Типи і профілі музеїв. Профільна характеристика музеїв. Специфіка їх комплектування. Музеї історичні, художні, мистецькі, літературні, архітектурні, природничі, технічні. Галузеві музеї. Сільськогосподарські, педагогічні музеї. Музеї медицини та охорони здоров'я. Музеї спорту. Комплексні музеї. Краєзнавчі музеї.

Тема 8. Основи фондової роботи музеїв. Визначення поняття “фонди музею”. Наукове комплектування фондів. Класифікація музейних предметів за типами джерел. Облік музейних фондів. Інвентаризація (кодифікація). Каталогізація. Збереження музейних фондів. Експозиційно-виставкова робота музею. Основні особливості музейної експозиції. Основні принципи побудови музейної експозиції. Експозиційна діяльність. Комерційна та фандрайзингова діяльність.

Тема 9. Екскурсійне обслуговування в музейних установах. Етапи підготовки екскурсії. Контрольний та індивідуальний тексти екскурсії. Класифікація екскурсії та диференціація екскурсійного обслуговування.

Тема 10. Найвідоміші музеї України та світу. Національний музей історії України. Меморіальний комплекс «Національний музей історії України у Другій світовій війні». Національний художній музей України. Національний музей Тараса Шевченка. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Національний музей народної архітектури та побуту України. Лувр. Ермітаж. Британський музей. Галерея Уффіці. Музей Метрополітен. Музей Ватикану.

Політика дисципліни

Вивчення навчальної дисципліни потребує: виконання тестових завдань, самостійної роботи тощо; підготовки до практичних занять; роботи з інформаційними джерелами, опрацювання рекомендованої основної та додаткової літератури. В умовах дистанційного навчання – виконання завдань у системі дистанційного навчання Moodle.

Підготовка та участь у практичних заняттях передбачає: ознайомлення з програмою навчальної дисципліни, питаннями, які виносяться на заняття з відповідної теми; вивчення конспекту лекцій, а також позицій, викладених у підручниках, монографічній та іншій науковій літературі тощо. Результатом підготовки до заняття повинно бути змістовне володіння здобувачем вищої освіти матеріалом теми, а саме: особливостями екскурсійної справи, географією музеїв тощо.

Розв'язання практичних завдань повинно як за формою, так і за змістом відповідати вимогам, що висуваються до вирішення відповідного завдання, свідчити про його самостійність, відсутність ознак повторюваності та плагіату. На практичних заняттях присутність здобувачів вищої освіти є обов'язковою, важливою також є їх участь в обговоренні всіх питань теми. Забороняється запізнюватись на навчальні заняття та пропускати їх без поважних причин. Пропущені заняття мають бути відпрацьовані на консультаціях. Це ж стосується й студентів, які не виконали завдання або показали відсутність знань з основних питань теми. Здобувач вищої освіти повинен дотримуватися навчальної етики, поважно ставитися до учасників процесу навчання, бути зваженим, уважним та дотримуватися дисципліни й часових (строкових) параметрів освітнього процесу. Під час контрольних заходів забороняється використовувати джерела інформації, усні підказки, письмові роботи інших осіб, друковані книги, методичні посібники, телефони, планшети. Забороняється користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття в цілях не пов'язаних з навчанням.

Академічна доброчесність

Вивчення дисципліни передбачає дотримання положень Кодексу академічної доброчесності СумДПУ імені А.С. Макаренка. Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел списування, втручання в роботу інших студентів становлять приклади можливої академічної недоброчесності. Неприпустимо надавати для оцінювання письмову роботу, підготовлену за участю інших осіб. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.

Система оцінювання та вимоги

Засобами оцінювання та формами оцінювання є: поточний та підсумковий контроль проводяться відповідно до вимог Положення «Про порядок оцінювання знань студентів у Європейській кредитно-трансферній системі (ЄКТС) організації освітнього процесу», затвердженого вченою Радою СумДПУ імені А.С.Макаренка (протокол №7 від 23.02.2015).

Викладач розробляє чіткі критерії оцінювання всіх видів навчальної роботи та доводить їх до відома студентів на початку вивчення навчальної дисципліни. Загальна оцінка з дисципліни складається з поточних оцінок, які студент отримує під час практичних занять, виконання завдань самостійної роботи, тестових завдань. Поточний контроль навчальних досягнень здійснюється протягом семестру на практичних заняттях. Результати (кількість набраних балів) фіксує викладач в електронному журналі.

Використовуються такі форми поточного опитування: усна відповідь за лекційними матеріалами, тестування, заслуховування повідомлень студента з довідковою інформацією, створення презентації з її обов'язковим показом та повідомленням, участь у обговоренні питань для контролю знань на практичних заняттях.

Результати поточного контролю є складовою визначення підсумкової оцінки і враховуються науково-педагогічним працівником при визначенні підсумкової оцінки з даної дисципліни. До поточного контролю також відноситься виконання практичних завдань, бали за які враховуються у підсумкову оцінку.

При контролі виконання завдань, які винесені для самостійного, опрацювання, оцінці підлягають: самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; вміння застосовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань; підготовка індивідуальних навчально-дослідних завдань, доповідей, презентацій тощо. Результати самостійної роботи фіксуються в електронному журналі. Бали, набрані здобувачем освіти за виконання завдань з самостійної роботи, додаються до суми балів, набраних студентом з інших видів навчальної роботи з дисципліни.

У кінці семестру проводиться підсумкова контрольна робота. До контрольних заходів допускаються всі студенти незалежно від результатів поточного контролю.

В умовах дистанційного навчання – здобувач освіти виконує завдання та проходить тести, розміщені у системі дистанційного навчання Moodle.

Вид контролю – залік. Семестровий залік – це форма підсумкової атестації, що полягає в оцінці засвоєння здобувачем освіти теоретичного та практичного матеріалу (виконаних ним певних видів робіт на практичних заняттях та під час самостійної роботи) з навчальної дисципліни за семестр. Залік виставляється викладачем автоматично за умови, якщо студент виконав усі види навчальної роботи, які визначені робочою програмою навчальної дисципліни. Загальна оцінка з дисципліни складається з оцінок, які студент отримує за виконання практичних занять, поточних тестових контролів (загалом 60 балів) та оцінку за результатами виконання самостійної роботи – 40 балів.

Для студентів заочної форми навчання підсумковий контроль проводиться в період заліково-екзаменаційної сесії. Для складання підсумкового контролю здобувачам освіти заочної форми навчання викладач розробляє тести або контрольні роботи з відкритими питаннями. В умовах дистанційного навчання – здобувач освіти виконує завдання та проходить тести, розміщені у системі дистанційного навчання Moodle. Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою.

Критерії оцінювання результатів навчання

Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90-100	глибоко і міцно засвоїв програмний матеріал з екскурсознавства з основами музесознавства; вичерпно, послідовно, грамотно і логічно його викладає. Знає класифікації екскурсій та музеїв. Вільно володіє екскурсійною методикою, знає основні етапи підготовки екскурсії. Знає інструктивно-методичні документи, основи фондової роботи музеїв. Характеризує відомі музеї України та світу, порівнює та аналізує основні тенденції розвитку музейних закладів світу і України. При цьому студент не має утруднень при відповідях на видозмінені завдання, вільно справляється із класифікаціями, типологіями та іншими видами застосування знань, показує знайомство з монографічною літературою, правильно обґрунтовує прийняті рішення, володіє різнобічними навичками і прийомами виконання практичних робіт, володіє в повному обсязі специфічним поняттєво-термінологічним апаратом навчальної дисципліни. Уміє застосовувати теоретичні знання у вирішенні практичних завдань екскурсознавства з основами музесознавства.

82-89	твердо знає програмний матеріал з екскурсознавства з основами музеєзнавства, грамотно й по суті викладає його; який не допускає суттєвих неточностей у відповідях на питання, правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, впевнено володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання, коректно встановлює причинно-наслідкові зв'язки.
74-81	знає програмний матеріал з екскурсознавства з основами музеєзнавства, грамотно й по суті викладає його, але допускає деякі неточності під час відповіді; правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання. Самостійно відтворює знання з елементами перетворення. Застосовує їх у видозміненій, але близькій до типової ситуації, однак потребує допомоги викладача. Дає свою власну інтерпретацію матеріалу (пояснення, короткий виклад). Уміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснює перенесення дій.
64-73	має знання лише основного матеріалу, але не засвоїв його окремих деталей, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушення послідовності у викладі програмного матеріалу і відчуває утруднення при виконанні практичних робіт і розв'язанні задач.
60-63	самостійно відтворює інформацію та застосовує її у типовій ситуації, але при цьому виявляє невпевненість у своїх діях. На основі фактів робить висновки, але за допомогою викладача, намагається зробити звіт про виконані дії.
35-59	не знає більшої частини програмного матеріалу з екскурсознавства з основами музеєзнавства, допускає суттєві помилки; не володіє у достатньому обсязі поняттєво-термінологічним апаратом науки; невпевнено, із помилками виконує практичні завдання; не вміє наводити приклади із життя та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; відтворює інформацію лише на основі зовнішньої підказки.
1-34	має загальне уявлення про навчальну дисципліну, знання програмного матеріалу носить фрагментарний характер, відповіді на запитання дає «так» чи «ні».

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль												Разом	Сума	
РОЗДІЛ 1								РОЗДІЛ 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T8	T10	T11	T12	T13	60	100
2	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		
Контроль самостійної роботи												40		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно

60-63	Е	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Рекомендована література та інформаційні ресурси

Основні

1. Екскурсознавство з основами музеєзнавства: методичні вказівки для виконання практичних та самостійних робіт / укладач О. Г. Корнус. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 24 с.
<https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9428/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%83%D1%81%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf>
2. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. 144 с.
https://tourlib.net/books_ukr/korol-ekskurs.htm
3. Карпюк З. К., Цвид-Ендрю Н. В. Екскурсознавство і музеєзнавство: методичні рекомендації для практичних робіт із курсу. Луцьк: ВежаДрук, 2017. 48 с.
<http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/12789/1/text.pdf>
4. Слатвінська Л. А. Організація екскурсійної діяльності: економічний вектор // Ефективна економіка № 5, 2017. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5596>
5. Сокол Т. Г., Плиська І. І. Інноваційні способи і форми екскурсійної діяльності на ринку туристичних послуг України // Вчені записки університету «КРОК». Вип. 47. 2017. С. 165-170. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/599904.pdf>
6. A Historian's Brief Guide to New Museum Studies.
<https://translate.google.com/?hl=uk&sl=en&tl=ru&text=A%20Historian%27s%20Brief%20Guide%20to%20New%20Museum%20Studies%20&op=translate>
7. Eger Jonei, Sohn Ana Paula Lisboa, Santucci de Oliveira Bruno. Cultural Tourism: A study on museums and the Internet // Tur., Visão e Ação vol.21 no.3 Balneário Camboriú Sept/Dec. 2019 Epub May 08, 2019. https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1983-71512019000300291&script=sci_arttext&tlng=en
8. Cerquetti Mara. More is better! Current issues and challenges for museum audience development: a literature review. ENCATEC JOURNAL OF CULTURAL MANAGEMENT & POLICY || Vol. 6, Issue 1, 2016. https://www.encatec.org/media/2663-2016encatec_journal_vol6_issue13043.pdf

Додаткові

1. Александрова С. А., Богдан Н. М., Нохріна Л. А. Детермінанти розвитку туризму : колективна монографія; за заг. ред. І. М. Писаревського ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 159 с.
https://eprints.kname.edu.ua/51711/1/2016%20%D0%BF%D0%B5%D1%87.%2010%20%D0%9C%D0%9D%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%201_%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%98%D0%AF_%D0%BA%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0_%D0%A2%D0%B8%D0%93%D0%A5

[2016_14.12.2017.pdf](#)

2. Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андрєєва Г.П., Зеленська О.О., Григор'єва Т.В., Пархоменко О.Г., Дудко В.Б., Михайловський М.О., Бондар С.І. В'їзний туризм. Навчальний посібник: Ніжин: Вид-во Лук'яненко В.В., 2010. 304 с. https://tourlib.net/books_ukr/vt.htm
3. Музеєзнавство (музеєлогія) // Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. К. : ВЦ «Академія», 2013. С. 262–271. https://tourlib.net/books_ukr/turyzmologia.htm
4. Основи музеєзнавства : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. В. Белікова, В. М. Зайцева. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2015. 180 с. <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/1935>
5. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с. http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12175/1/O_Salata_NMP_OM_IS.pdf
6. Сегіда К. Ю., Мазурова А. В. Методичні рекомендації та завдання до практичних занять з курсу «Екскурсознавство» для магістрантів, які навчаються за спеціалізацією «Географія рекреації та туризму» спеціальність «Науки про Землю». – Харків, 2016. – 37 с. <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf>

Інформаційні ресурси

1. <https://dl.sspu.edu.ua/course/view.php?id=9427> – дистанційний курс в Moodle.
2. Ємельянов Б.В. Екскурсознавство [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vechervkarpatah.at.ua/index/emeljanov_b_v_ekskursoznastvo/0-1560.
3. Костюкова О. М. Концептуальні аспекти удосконалення викладання основ екскурсійної справи у вищих навчальних закладах для студентів спеціальності «Туризм» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kostjukova.htm
4. Мальцева Л. В. «Організація екскурсійних послуг» як навчальна дисципліна [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/malceva2.htm

6. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Статистичні дані: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zozd_bl.htm.
2. Медичні довідники.
3. Мультимедійне обладнання (ноутбук, проектор).